

ΠΟΙΗΤΙΚΗ ΤΕΧΝΗ

ΠΑΠΑΔΙΑ- Μὲ τὴ «Φόνισσα» κ' ἓνα δυὸ ἄλλα διηγήματά του δίνει ὁ **ΜΑΝΤΗΣ** Παπαδιαμάντης ἐντύπωση ξεχωριστή. Τὴ σημείωσα σὲ περασμένο φυλλάδιο (Τόμος VIII—1-3). Ἡ ἐντύπωση ἀπὸ τοὺς ἐφτά νεώτερους τόμους (Χριστουγεννιάτικα διηγήματα, Πρωτοχρονιάτικα διηγήματα, Ἡ μάγισσα, Ὁ Πεντάρφανος, Ἡ Νοσταλγός, Τὰ Χριστούγεννα τοῦ τεμπέλη, Τὰ ρόδινα ἀκρογιάλια), ποὺ τύπωσε ἡ Βιβλιοθήκη Φέξη, εἶναι ἀπογοητευτικὴ. Ἄν δὲν εἶτανε μέσα σ' αὐτοὺς οἱ πέντε σελίδες τοῦ μοναδικοῦ «Ἐρωτα στὰ χιόνια» θὰ προτιμοῦσα νὰ μὴν τοὺς εἶχα οὔτε ἀνοίξει. Τὶ ἂν σταματῶ κάπου σὲ μιὰ ζωντανὰ γραμμένη μορφὴ σὰν τοῦ Τοτόη στοῦ «Γούτου Γουπατοῦ», τὶ ἂν βιάζοντας τὸν ἑαυτὸ μου νὰ μὴ θυμηθῶ τὴν αἰσθητικὴν σημασίαν τῆς μορφῆς, τῆς ἔκφρασης, τῆς γλώσσας, καταφέρνω νὰ βρῶ μιὰν αἰσθηματικὴν χάρη καὶ μιὰ κίνηση τῆς ζωῆς τοῦ ἀκρογυαλιοῦ στοῦ «Ὁλόγυρα στὴ λίμνη», νὰ πιάσω μιὰ μελαγχολικὴ συγκίνηση στοῦ «Ρεμβασμὸ τοῦ δεκαπενταύγουστου», νὰ πλάσω μιὰ διάθεση, μιὸ τραγικότητα, ἓναν τύπο ἀνθρώπου μὲ τὰ στοιχεῖα ποὺ δίνονται στὴ «Νοσταλγός», στοῦ «Χωρὶς στεφάνι», στοῦ «Πάσχα ρωμέικο», ἢ στοῦ «Ἄλλος τύπος» — ἡ κούραση κ' ἡ πλήξη δύσκολα μὲ ἀφίνουν καὶ σ' αὐτὰ τὰ λίγα. Ὁ Παπαδιαμάντης μέσα στοῦ σωρὸ τῶν τόμων αὐτῶν μοῦ εἶναι βαρετός, μοῦ καταντᾷ ἀδιάβαστος. Ἀδιάβαστος μὲ ὅλο τὸ φῶς ποὺ ἀναδίνει ἐδῶ καὶ κεῖ, ἀδιάβαστος μὲ ὅλη τὴν παρατήρηση καὶ τοὺς ἡθογραφικοὺς χαραχτηρισμοὺς, ἀδιάβαστος μὲ ὅλη τὴν ψυχικὴ του νότα κάποτε.

Καὶ δὲν εἶναι μόνο τὸ σχολαστικὸ τῆς γλώσσας — στὸν «Ἐρωτα στὰ χιόνια» συμβιβάζουμαι μ' αὐτὴ — δὲν εἶναι μόνο ἡ κοινοτυπία τῆς φράσης, ἡ μονοτονία τοῦ ὅφους, τοῦ τρόπου τῆς διήγησις ποὺ μοῦ τὸν κάνουν βαρετό, μὰ εἶναι μαζὶ καὶ τὸ ἄπλαστο μορφῆς καὶ γλώσσας καὶ ἡ μονοτονία ἀνθρώπων, διαθέσεων καὶ περιστατικῶν. Δὲν εἶναι γιατί τάχα ἡ παρατήρηση δὲν ξεβγαίνει πέρα ἀπὸ τὴν καθημερινὴν ζωὴ, ἀλλὰ γιατί ὅλη αὐτὴ ἡ παρατήρηση μένει ἀνοργάνωτη συνολικὰ κ' ἡ περιγραφή ἡθῶν καὶ ἀνθρώπων δὲν κατορθώνει, ὅξω ἀπὸ λιγοστὲς στιγμές, νὰ πάρει τὴν τεχνικὴ μορφὴ καὶ τὴν ἀξία μῆτε τῆς ἀπλῆς ἡθογραφίας. Ἐν' ἄπειρο, φλύαρο πληθὸς ἐπεισόδια καὶ καθέκαστα, ἰδωμέν' ἀληθινὰ, θαυμαστὰ κάποτε, μὰ πάντα μερικὰ, πάντα ὁμοιόμορφα, περνοῦνε κοματιαστά, κουραστικά, ἀνίκανα νὰ συνδεθοῦνε ὀργανικὰ σὲ σύνολο, μένουνε σὰ σχέδια ἀπὸ τὰ διηγήματα, σὰ σκίτσα λογοτεχνικά, πέφτουνε μονομιᾶς στοῦ ὅφους πραγματείας, ἀναφορᾶς, πρωτόκολλου, συναξαριοῦ, χάνονται καὶ σβύνουνε στοῦ τίποτε, στοῦ ἀδιάφορου, στοῦ ἀσήμαντο, συχνὰ στοῦ μῆτε κάνε ἀνεκδοτικῶ.

Ὁ Παπαδιαμάντης τῶν ἀμέτρητων αὐτῶν σελίδων δὲν μπορεῖ νὰ πιάσει τὴ ζωὴ σὲ μιὰν εἰκόνα καθαρότερη, οὔτε ἀκόμα στοῦ μικροῦ νησι καὶ στάθην-νέικα ἀπόμερα, ὅτε ἀντλεῖ τὰ θέματά του. Νὰ τὴ δεῖ συνολικότερα, νὰ τὴ σκεφετῇ βαθύτερα — οὔτε λόγος. Μιὰ δημοσιογραφία καὶ δημοσιογραφία

κακή, όπου ψιθυρίζει βέβαια ἐδῶ καὶ κεῖ ὁ ποιητής, ἀνασαίνει ὁ συμπαθητικὰ ἀπλὸς καὶ ταπεινὸς ἄνθρωπος κ' ἡ ἀγαθὴ πονετικὴ ψυχὴ, μὰ περσότερο βγαίνει στὸ φῶς ὁ στενὸς νοῦς, νοῦς κολλημένος ἐπίμονα στὸ πισσοδρομικὸ πατροπαράδοτο, μισόξενος καὶ μισονεῖστης, ἀπλοῦκα ἀδύναμος νὰ πιάσει τὸ νόημα τοῦ πολιτισμοῦ καὶ τῆς προόδου ἀλλιῶτικα παρότι στὸ ἄτυχο διήγημα «Ὁ πολιτισμὸς εἰς τὸ χωρίον», φανατικὸς λάτρης τῶν τύπων καὶ τῆς ὀρθόδοξης πρόληψης, ὅπου μέσα πνίγεται στὸ τέλος καὶ μιὰ πνοὴ γνησιότερο θρησκευτικὸ αἶσθημα, ποῦ ἔχει σαλέψει κάπου, στὴ «Φαρμακολύτρια» ἢ στὸ «Ὀνειρο στὸ κῦμα».

Γι' αὐτὸ ἡ ἔκδοση ὅλων αὐτῶν τῶν τόμων μοῦ φαίνεται σὰν ἀδικία ποῦ γίνεται τοῦ ποιητῆ Παπαδιαμάντη. Ὁ ὄγκος τους δὲν προσθῆτει στὴν ἐχτίμηση τοῦ δημιουργοῦ τῆς «Φόνισσας» ὅσο ἀφαιρεῖ. Κοντὰ σ' αὐτή, τὸ πολὺ μὰ δωδεκάδα μικρότερα διηγήματα θὰ δίνανε πιστεύω φωτεινότερα τὴν εἰκόνα τοῦ Παπαδιαμάντη, θάποτελοῦσαν τὸ γνήσιο ποιητικὸ ἅπαντό του. Μιὰ καθολικὴ ἔκδοση ἐνὸς ποιητῆ, ποῦ τὸ ἔργο του ἀποτελεῖται ἀπὸ περσότερο ὑπόλειμα παρ' ἀπὸ ἀξία, ἔχει τὸ λόγο μόνο σὰ γίνεται μεθοδικὰ καὶ ὄχι πρόχειρα σὰν αὐτὴ τῆς Βιβλιοθήκης Φέξη, μὲ τὸ σκοπὸ νὰ δείξει τὴν ἐξέλιξη τοῦ ποιητῆ καὶ νὰ βοηθήσει μιὰ ψυχολογικότερη κριτικὴ ἐχτίμησή του. Μὰ εἶχε μιὰ τέτοια ἐξέλιξη ὁ ποιητὴς Παπαδιαμάντης; Ὁ σωρὸς τῶν περιττῶν ἔργων του προδίνει μιὰ θέληση, φανερώνει ἕναν καλλιτεχνικὸν ἀγῶνα;

Ὅσο κι ἂν ἀπὸ τὴν πιὸ φροντισμένη μορφὴ μερικῶν ἔργων του, τῶν καλῆτερον, μπορεῖ νὰ ὑποψιαστεῖ κανεὶς μιὰν ἐποχὴ ὠριμότητος, τὰ ὑστερήματα ὅμως κι αὐτῶν προδίνουν τὸ ὑστέρημα γενικὰ τῆς τέχνης τοῦ Παπαδιαμάντη, τὴν ἀδυναμίαν τῆς σύνθεσης καὶ τὴν κυριαρχίαν τοῦ αὐτοσχέδιου, τοῦ πρόχειρου καὶ τοῦ ὅπως τύχει. Μπορεῖ οἱ μεγάλοι νὰ θαυματουροῦνε μὲ τὸ αὐτοσχέδιο. Μὰ ἡ σπουδαιότητα τῆς σύνθεσης, ἡ δύναμη, τὸ βάθος, ἡ πρωτοτυπία εἶναι αὐτονόητα συνυφασμένα μὲ αὐτό. Ἡ ποικιλία στὸ περισσόν, ὁ πλοῦτος στὴν ἀπλότητα, τὸ ὅλο στὸ ἓνα. Ὁ Παπαδιαμάντης δύσκολα βρῖσκει τὴν ἀπλότητα καὶ στίς εὐτυχέστερες στιγμῆς, δύσκολα χαρακτηρίζει μὲ λίγα, δύσκολα μπορεῖ νὰ συγκεντρώσει, νὰ συνθέσει, νὰ δώσει μιὰ μορφὴ, νὰ βρεῖ μιὰν ἔκφραση ὅξω ἀπὸ τὴν τριμμένη. Δὲν μπορεῖ νὰ μὴν ἀναγνωρίσει σ' αὐτὸν κανεὶς τὸ γεννημένο διηγηματογράφον κι ὥστόσο σπάνια ξέρει νὰ διηγηθεῖ δίχως νὰ κουράσει. Δὲ φαίνεται νὰ μὴ μαθήτεψε σὲ πρότυπα, μὰ σὰ νὰ μαθήτεψε σὲ πρότυπα κακά. Δὲν εἶναι ὁ συγγραφέας ὁ ἀφελής, ὁ δίχως μόρφωση, μὰ εἶναι ὁ συγγραφέας μὲ σχολαστικὴ μόρφωση. Δὲν τοῦ λείπει τὸ αἶσθημα οὔτε ἡ πρωτοτυπία σ' ἓνα βαθμό, δὲν τοῦ λείπει ἀκόμα μιὰ οὐμοριστικὴ διάθεση μέσα στὴ μελαγχολία, δὲν τοῦ λείπει παρατήρηση καὶ γνώση τῆς ζωῆς ποῦ περιγράφει, τοῦ λείπει ὅμως ἡ βαθύτητα στὴν παρατήρηση, ἡ φαντασία, ἡ δύναμη κ' ἡ καλλιτεχνικὴ συνείδηση. Ὅ,τι ὥρατο καὶ γνήσιο ἔγραψε ὁ Παπαδιαμάντης δὲν εἶναι τὸ ἀποτελέσμα τοῦ μόχθου, τοῦ βρασμοῦ μιᾶς φύσης γόνιμης καὶ πλούσιας· μοιάζει περσότερο μὲ τὸ τυχαῖο βλάστημα ἐνὸς σπόρου, ποῦ μιὰ καλόβολη πνοὴ τοῦ ῥίπισε στὴν ψυχὴ μιὰν ὥρα γόνιμη σὰν ἀπὸ ἄλλου. Ἔτσι φαντάζει ἡ «Φόνισσα» καὶ ὁ «Ἐρωτὸς στὰ χιόνια» ὄχι μόνο μέσα στὴν παραγωγή τοῦ Παπαδιαμάντη, μὰ καὶ μέσα σ' ὅλη τὴν παραγωγή τῆς ἐποχῆς, μιᾶς ἐποχῆς ποῦ ἐκφράζει καὶ ἱκανοποιεῖ καλῆτερα τὸ πλῆθος τῶν

πληχτικῶν, σχολαστικῶν σελίδων τοῦ Παπαδιαμάντη τῆς Βιβλιοθήκης Φέξη παρότι τὰ λιγοστά ἀξιοδιάβαστα διηγήματά του.

ΞΕΝΟ- ΠΟΥΛΟΣ Ὁ Ξενόπουλος μαζεύει σὲ δυὸ τόμους (Θέατρον, Ἀθῆναι, Ἐκδότης Ἰωάννης Δ. Κολλάρος, 1913) ὁχτὼ θεατρικὰ ἔργα του.

Δυὸ ἀπὸ αὐτὰ ἡ «Φωτεινὴ Σάντρη» καὶ ἡ «Στέλλα Βιολάντη» εἶναι διασκευὲς ἀπὸ δυὸ διηγήματά του. Δὲ γνωρίζω τὰ διηγήματα, μὰ οἱ δραματικὲς διασκευὲς τους καλλιτεχνικὰ εἶναι κατώτερες ἀπὸ κάθε λόγο. Σκηνὲς συραμμένες χωρὶς δραματικὴ, ποιητικὴ πνοή, χωρὶς βαθύτερη ψυχολογία καὶ χωρὶς δράση, ὁλόσπαρτες μὲ κοινούς τύπους καὶ τρομαχτικὰ ἀκαλαιστησίες, κορυφωμένες σὲ μιὰ ὁλότελα ἐξωτερικὴ, θεατρικὴ στιγμὴ — στοιχεῖα δηλαδὴ ποὺ ἀνταποκρίνονται στὶς αἰσθητικὰ ἀπαιτήσεις ἑνὸς ὀρισμένου θεατρικοῦ κοινοῦ. Σοβαρότερες εἶναι οἱ δραματικὲς δοκιμὲς τῆς «Ραχήλ» καὶ τοῦ «Ψυχოსάββατου.» Μὰ ὁ Ξενόπουλος ἡθογράφος χαραχτηριστὴς καλός, εἶναι πολὺ λίγο ἀνθρωποπλάστης, πολὺ λίγο δραματικὸς ποιητής. Πόσο ἀχρωμάτιστα καὶ ἀδύναμα, πόσο πρωτόπειρα καὶ ἀπλοϊκά, χωρὶς πνοὴ δραματικῆς διάθεσης, χωρὶς ιδέες δραματικῆς σύνθεσης ξετυλίγεται τὸ ὄχι δίχως καμιά ποιητικὴ θέληση «Ψυχοςάββατο» καὶ πόσο ἀδόκητα, ἀνόργανα καὶ ἀδικαιολόγητα μὲ τὴν ἐξέλιξή του σβήνει σὲ μιὰ θεατρικὴ καταστροφὴ μιὰ πρόθεση ἀληθινὰ βαθύτερη σὰν τῆς «Ραχήλ». Τὰ ἐξωτερικὰ δραματικὰ μέσα τοῦ Ξενόπουλου ἴσως νάρκουνε μόνο γιὰ τὴ φάρσα, γιὰ τὸ εἶδος ποὺ δὲ νοιάζεται γιὰ ἐσωτερικὴ κίνηση. Μὰ θαρρεῖ κανεὶς, σὰ γιὰ νὰ ταιριάξει καὶ δῶ τὸ ἐμπόρευσμά του ὁ συγγραφέας μὲ τὸ γοῦστο τῶν ἀγοραστῶν, ἀποφεύγει σκόπιμα κάθε ἀλαφρὸ καὶ διάφανο σπιθοβόλημ' ἀπὸ πνεῦμα καὶ ἰσοπεδώνεται θεληματικὰ μὲ τὸ κοινόν, ὅπως καὶ στὸ δρᾶμα «Μονᾶκριβη» ἰσοπεδώνεται μὲ τὶς ἀπαιτήσεις τοῦ κινηματογράφου.

ΚΩΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΧΑΤΖΟΠΟΥΛΟΣ